پوهاند دوکتورمجاوراحمد زیار

پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیارپر هېوادني او جهاني کچ د پښتو ژبې او پښتني فر هنگ د سرڅنې او سیالی په هڅه

مرکه وال : انجنیر عبدالقادر مسعود

(دویمه برخه)

مسعود: ستاسو له انده د اروپايي، هندي او پښتو موسيقۍ اساسي ځانگړنې کومې دي او څه توپير سره لري او دا راته ووایاست، چې موسيقي او شعر سره په خپل منځ کې څه تړاو لري؟

زیار: زه د موسيقۍ نه هنر منديم او نه يې ځانگپوه، خو د غږپوهنې او بيا له شعري سره تړاو يې راته د پښتو بدلمېچ (ميز ان الشعر) (rhythem)تول و تال ياوزن دځېړنې او اوډنې په ترخ کې ښه ترا جوت شو.

د پښتو موسيقۍ، ټنگ ټکور يا سندرا او سندرو وتلي ځېرو، لکه د لرې پښتونخوا هغه چې په سر سر کې يې اروابښاد رفيق شينوارى راځي او دبرې دي چې په سر سر کې يې اروابښاد محمددين ژاخېل او نن سبا استاد عبدالرحمان رحماني او لطيف جان بابي ټيکاو لري، دا راجوته کړې ده چې ښايسته ډېرپښتني وگړني آهنگونه(غاړې، ناري، بابولالې، شين خالى، کاکړۍ...) پر هندي راگونو اوښتي دي. په بله وينا، يو لړ هندي راگونه او غږونه چې افغاني او بيا پښتني هنرمندان غږوي او کاروي، آره او ريښه يې بيرته پښتونخواته راگرځي!

ډيره په زړه پورې دا چې په يوه لنډۍ کې د (ارم راگ) يادونه شوې ده :

راګ د ارم راته ږغيږي - چې ليونۍ د ښاپيرۍ خندا کوينه

په هره توګه، له دې هم نټه نه شي کېدای چې همدا هندي تربوران ول چې په ټوله مانا يې تر بل هر ټبره له آريايي پيره تر اوسه زموږ د بېلابېلو ګډو فرهنګي پاتوړو(ميراثونو) ساتندويي او استازندويي ښه تراکړې ده. کټ مټ، لکه څنګه چې له اروپايي تربورانو سره مو په ګډ ژب- توکميز ((هندواروپايي)) نامونه کې استازي کوي!

نو پر همدې دک و دليل د موسيقۍ په تړاو هم د دې ځواب په کار دی چې هندي-اروپايي، او لا ويلای شو، د ختيزې- لويديزې موسيقۍ ترمنځ توپير په څه کې نغښتی دی، او غبرګون به يې هم داوي چې تر دغه منځ د هنري جوهر له پلوه کوم ستر توپير نشته، خو د رغښتي تخنيک او فورم له پلوه په دې توپير مومي چې زموږ داپر اتوسُرو ((سا-را-ګا-ما-پَ-دَ- ني-سا)) ټيکاو لري او لويديز دا پر شپږو. نور نو د دواړيو ساز الې هم له لويه سره پر څلورو ډولو وېشنه مومي: پرده يي(هارمونيه يا باجه، ارغنون، اکورډيون، پيانو...)، تاري(رباب، ستار، سنتور، دوتار، تنبور، ترنګو ياغژکه، سرينده، سرود، ويلن، ګيتار...)، وهنيز ياضربي(ډُول، ډومبکی، چمبه يا داريه، نغاره، دوکړه يا تبله، زېربغلي، منګی، ډرم، جاز...) او بادي(دروی، شپېلۍ، سورنی يا سُرنا، کرنا، ترومپيټ، ساکسفون، بينباجه، کلاريونېټ، کلاريون...). ښايي اړوند هنرمندان او په ټبره ځانګيوهان تر دغه منځ نور توپيرونه او بېلابېلي ځانګړني له ګرد ټول و توک(جزئياتو) سره وړاندې کړي، زما افاقي معلومات يا جنرل نالج همدومره دی. هرګوره، مينه والوته به زمادا سترګو ليدلي او غوږو اورېدلي هم په زړه پورې وي چې د تېرې پيړۍ په شپيتمو کلو کې لکه دا نن سبا، دغلته د نا انساني پانګوالي(کپيتاليستي)، په بله وينا، پانګواکي(ايمپرياليستي) ناخوالو پر وړاندې يو سراسري سرغړاوی او پاځون راپيل شوی وو او له کارګرو او کارمندانو رانيولې تر زده کړيالانو، استادانو، ليکوالو، شاعرانو، رسنوالو، پوهانو او هنرمندانو پورې به له سرو بيرغونو او شعارونو سره هره ورځ لاريونونه کول او په هغه لړکې يې په زړو توکيزو او مانيزو فرهنګي آرونو او لارو رَودواو بياموسيقۍ پسې راواخېسته. پاپ(وګړنی) موزيک چې وار له مخه يې پيلامه رانښتي وه، تر بل هر دو ديز(کلاسيک) هغه ډېر منښت او ګرانښت ومومد چې هيپيان او بيټلان يکې تر بلې هرې ډلې ټپلې ښه ترا وځلېدل. د الهام سرچينه يې هم له آره انګازوره ختيزه موسيقي وه. خوځښتونه او لوړ غږونه يې ورسره له افريقايانو راخپل کړي ول او نور ټول وتال يې له هندي هغه. نور نو د يوهان شتراوس، موسارت، سبستيان بخ سيمفونيو ارامو نغمو او کنسرتونه دځوانان لا څه چې د پوخمنګو هم نه خوښېدل او بيا هغسې لوکس دريشي کړي، درانه او غلي پلي نه کښېناستل. له يه سره به يې له سندرغاړو سره هممهاله يوراز ټوپونه وهل او هماغسې يې اوازنه هم ور سره انګازه کول. بيايي ((راک اندرول)) يا په پارسي نومونه ((رقص بجنبان و بچرخان)) ځېل

ځایناستی شوچې سندرغاړي له اواز سره سره چورلکونه هم خوري. ما لږو ډېر د اړوند پوهنتون پر یونیم بنډار او تلویزوني ننداره بسنه کوله، خوچې په خپلو گناهگا رو سترگو مې ولیدل، مستي او نشه نجونې خپل سلتراجونه ورغوځاروي، نو پر خپل ایمان وډارشوم او له هغې هم توبه گار شوم.

په ایران کې پاپ موزیک گوگوش راپیل کړی وو او په افغانستان کې احمد ظاهر او چې ترڅو د دغه بل ډول وار رارسېده، په دواړو هېوادو کې بنسټپالي واکمنه شوې وه !

راوروسته په لویدیځ کې د هندي موزیک په تېره ستار زده کړه هم دود شوه.((راوي شنکر)) به یې اروپا او امریکاته رابااله او ستار ته به یې د دوکړو له تال سره ساتونه ساتونه کښېناستل. زده کړې ته یې ان هندستان ته هم پسې ور تلل. په پای کې افغاني رباب ته هم وار راورسېد او استاد محمد عمر د اتیا یمې په نیمایي کې امریکاته د ښوونکي په تو گه وغوښتل شو!

مسعود:تاسې هغه شعرونه، چې سیاسي، ایدیولوژیکي، ارماني، متعهد او یا ناژمن اړخونه ولري څه ډول څېړئ؟

زیار: د ناب ونږه شعروادب یا ((هنر د هنر یا ادب د ادب او بیا شعر د شعر لپاره)) الماني فېلسوف مانوېل (subjectivist)لیدتوگه چې له ذهنیوال یا ذهني گرا کانت (۱۷۲۴-۱۸۰۴) څخه سرچینه اخېستې، په کړن کې بې سروبوله زباده شوې ده. په دې مانا چې تر اوسه هېڅ یوه بشپېړه(مطلقه) نږه او سوچه هنري، ادبي او بیا شعري پنځونه نه ده لیدل شوې. چې سل په سل کې دې یې یوازې ((خوند)) رانغښتی وي او د((ژوند)) هېڅ کوم څرک ترې نه وي لگېدلی. ځکه پنځگر یې په چوپه خوله طبیعي چاپېریال کې نه، بلکې په ټولنه کې اوسي او ټولنیز اندوژوند ورباندې لږ و ډېر اغېز ښندي او په دغه لړ کې اندپوهه (ایدیالوژي) او سیاست هم بې نقش و اغېزه نه دی. هغه پنځگراو په ځانگړي ډول شاعر چې د سوچه او بې موخې پیغامه شعر داوه کوي، د چا خبره له همدې داوې یې د یوې موخې او پیغام وږم تورږم راځي.

شعر تر هرڅه له مخه په یوه کره کېښکلې ژبنی ځولی کې د اند-و- واند(اندیشه و خیال) او بیانگېر و ولولې(احساس او عاطفې) یوه گډه زېږنده ده او دغه ذهني ښکارندې(پدیدې) یومخیزې نانگېره(نامحسوسې و مجردې) نه شي رامنځته کېدای، بلکې دا هم پر خپل وار له نگېرور مادي پنځیز(طبیعي) او ټولنیز چاپېریاله تومنه اخلي. له همدې کبله داخبره پرځای ده چې د شعر په نغښته او رغښته کې د طبیعي او انساني چاپېریال لیدنه کتنه (مشاهده) ستر نقش و اغیز لري.

زه پخپله هم د شعر په پنځونه او هم ارزونه کې دوې غبرګې ټولي(مقولې) هېڅکله له پامه نه غورځوم چې يوه يې((ژب- ښکلاييزه)) ده او بله ((ژب- انديزه))، چې د((هنري ارمان)) او((ټولنيز ارمان)) ښکارندويي کوي. د رياليزم او بيا انتقادي او ټولنوال رياليزم او هومايزم لاره ليله هم همداده له دې پرته هره پنځونه يوه هسې وييلوبه، لفاظي يا فورماليزم بلل کېږي او له انساني – ټولنيز ارمانه يوه توره تيښته. له دې نه هم څوک نته نه شي کولای چې رښتيني او ژمن هنر د پوهې او تخنيک تر څنګ د انسان په ګټه د پنځ (طبيعت) په اړلونه او مهارونه کې پوره ونډه اخېستې او د تمدن تر اوسني بشپړتيايي پړاوه يې رارسولی دی. زه نه وايم، چې شعر دې د نورو هنرونو او بيا ادبي ځېلونو هومره د پنځيزو او ټولنيزو ناخوالو په ځلونه کې برخه واخلي، بلکې له داسې يوه پيغامه کار واخلي چې له ډېر هنري او ښکلاييز راکښونه يې څوک وار له واره و نه نګېرلای شي. داهم اړينه نه ده چې د هر لوستي او نالوستي سر دې پرې يوراز خلاص شي. همدا به بس وي، هماغه سيالان او بيا هغه پرې پوه شي چې د ناخوالو د پرې ګوته ورته نيول په کاردي. او تر هرڅه له مخه پخپله شاعر د د واړو ارمانونو له پيوستون او خروبتيا خوند واخلي. نو زه همداسې يو ويناوال ژمن او استازګر بولم چې يوخوا دخپلځاني او مينه والو د ښکلاييز خوب (ذوق) خړوبوي او روزي او بل خوا د غمېدلو او غمولو پر وړاندې خپله ژمندويي او استازګري (تعهد او رسالت) راسمبالوي. په ترڅ کې بيا داچې، هم يې د خپلې ژبنۍ ټولنې پر کچ د پرمختيا او لوړتيا او هم يې د نړيوالې سيالۍ لپاره خپله تاريخي پازه ښه ترا پرځای کوي.

د ايران د نوميالي انقلابي شاعر(احمدشاملو)تردې هم وړاندې ځي او وايي : ((... من به اين حقيقت معتقدم که شعر، برداشت های زندگی نيست، بلکه خود زندگی ست.))

مسعود: ارسطو وايي : (دشاعر وظيفه د اسطورې جوړول دي). ستاسې پر اند شعر له اسطورې سره څه اړيکي لري او پر پښتو شعر يې اغېز څنګه ارزوئ او همداراز د هېواد او نړۍ پر کچ په اوسنيوکړکېچنو حالاتو کې مو د شاعرانو له خوا د اسطورو د پنځولو(ايجادولو) په اړه ليد څه دی؟

زيار: ارستو د خپل استاد اپلاتون د شعرپوهنې ياپويتيکه (بوطيقه) په توپيرچې شعر يې د پنځ(طبيعت هسې تشې پيښنې ګڼلې، لکه په نورو فلسفي او پوهنيزو ليدتوګو کې د هنر او بيا شعر په تړاو هم له اسمانه ځمکې ته راکوزشوی. نو دا خبره يې له اوسني جاج سره ښه تراړخ لګولای شي. له اسطورو نه يې موخه همدغه نن سبا دود خيالي انځورونه، سيمبولونه او نور ټول ښکلاييز(استېتيکی) پسولونه او پردازونه دي چې په ټوله مانا له هسې هو بهو پيښنو او ساده سيده ګوزارش سره د شعر بريدليکه راجوتولای شي.

تر هرڅه له مخه وړنده بريښي چې داسطورې دپېژندنې په اړه يو څه ووايم.

اسطوره یوه عربي نوومونه ده چې ډېرګړی یې اساطیر راځي. انګرېزي انډول یې

څخه آره اخلي او مانا یې (ویی، خبره) ده. (Mathos) یوناني له(mith) میتخ

(Religion Encyclopedia) دیني پوهنغونډ

لیکي چې یوناني لوګوس

په استدلالي ښکالوه هم په همدې مانادی، په دې توپیر چې لوګوس (logos)

(بحث) کې کارول کېږي او مېتوس هغه ویی دی چې په کیسه او روایت کې راځي. په دې توګه په کیسه او افسانه کې هر کارېدلی یا کارېدونکی ویی اسطوره بللای شواو په ښکالوه (بحث) کې ټول کارېدونکي وییونه لوګوس نومولای شو. لوګوس راوروسته د (پوهنې) په جاج په یوناني کې د – لوګي او په لاتین کې د – لوجي په بڼه کارول شوی او عربي د ((لغت)) په بڼه د (ژبې) او (کلمې) په جاج و مانا راخپل کړی دی.

((د اسطورې د ښه ترا پېژندني لپاره : شاه سعود، د پوهاند زیار په شعرکې مېت یا اسطوره، لېمه (۱۹۹۸) ۱۰ ګڼه.))

هنر او بیا شعر له مېتولوجی(اساطیر پوهنې) سره نه شلېدونکی یا ((دیالکتیکي تړاو)) دا رازبادوي چې انسان د ربښتیني یا واقعي نړۍ تر څنګه له ((خیالي)) هغې سره هم اړ او تړاو لري. هغه نار ژېدلي ارمانونه او نا خړوبېدلي هیلې او غوښتني یې چې له وړکینې راهیسې ناځانخبرې (تحت الشعوري) نړۍ ته چار ناچار ورتمبول شوې، زېرمه شوې او په ورځني ژوند کې تازه پرتازه هم ښه اوبد ورپېښېږي ډېر څه اوري ګوري او ورته خوښېږي، ارمانېږي او پخسېږي، بې له دې چې پوه شي، دېته یې اړباسي، د همداسې یوه خوالګر په لټه کې شي یا د چا خبره یوې ((خیالي)) نړۍ ته پنا یوسي. نو که یو مخیز یې ورخړوب نه شي کړای، د یوه دردارامي (مُسکن) درمل هومره خو یې ور سپکولای او اراموﻻی شي؛ استېتیکي (ښکلاییز) ذوق خړوبېدنه، یا په ساده ژبه، خوند اخېستنه که غریزه یې هم وي، له هماغې ناځانخبرې ((زېرمې)) او ورځنیو تودوسړو سره ټینګ و ترینګ تړاو لري. که څوک دا وواېي چې په دې ډول شاعر یو دننپال(درونګرا) دی او د چاخبره د خپل زړه بړاس باسي، خپل ځانګړي ګرومونه یا عقدې(کمپلکسونه) اراموي او ورسره ورسره خپل ښکلاییز څوب و ذوق خړوبوي. پر دې ناګار یا ناخبر چې په یو ډول نه، په یو ډول یې دغه هرڅه له نورو سره ګډ او شریک دي. که داسې نه وای، دا دومره مینه وال به یې له کومه کول؟

د فروید او ملګرو، لکه اتورانک پر اند اسطورې او وګړنۍ یا فولکلوري کیسې، افسانې اوروایتونه له خوب (رؤیا) سره ورتوالی لري. دوی وایي، هماغسې چې خوب د تمبېدلو

او شړل شويو هيلو، غوښتنو او يادونو(خاطرو) د ټولګې د څلورګونو دويونو(قواعدو) تر اغېزلاندې رامنځته کېږي، د ولسونو افسانې او اسطورې هم په رښتينه هغه خوبونه دي چې را پنځوي يې.

د فرويډپستانو د شننې او څېرنې(تجزيې او تدقيق) له لارې د اړوندو توکمونو، تېرونو او ولسونو رواني اکر بکر جوتېداى شي او دغه کار د تمدن د تاريخ او ډېرو ټولنيزو اکرونو (حالاتو) دآرې او ريښې په بياموندنه کې ستر ارزښت لري(تعبيرخواب ۱۶-۱۵مخ).

داهم نومېرل شوې چې خوب (رؤيا) هرڅه په تېرژوندو ژواک کې ليدلي، ارمانلي او بيا زېرمه شوي هو بهو نه راڅلوي، بلکې د شعر غوندې پرداز ورکوي او پر سېمبولونو يې اړوي، د بېلګې په توګه اوبه، باران، واوره ، ږلى، توپان، مار، لړم، ځناور، اوښ، غر، پېچومى. ..د ربړو، ستونزو يا خطرونو سېمبولونه ګڼل کېږي او ځينې نور بيا د هيلو او هوساييو او داسې نور، په دې توګه خوب تر هر هنره له شعر سره زياته همرنګي او اړاو تړاو لري، په بله وينا، خوب ليدل يو راز((شعرويل))دي. له دې دا پايله هم اخېستاى شو چې هر انسان په خوب، په بله وينا، ناځانخبرۍ (تحت الشعور) کې شاعر دى، خو يوازې هغه څوک چې په ځانخبري (شعوري) ډول هغه هرڅه ته ژبه ورکولاى شي، شاعر بلل کېږي!

د دې ټکي هېرول هم په کار نه دي چې اسطوره همهاله يو سېمبول هم دى، مانا دا چې دغلته بياهم له سېمبول، په بله وينا، له اسطوره يي سېمبول

(mythological symbol)

سره مخ کېږو؛ په همدومره توپير چې پر سېمبول باندې پوهېدل اسانه دي او دا کار دکتنې (مشاهدې) او لوستنې اورېدنې له لارې کېدون موندلاى شي، خو اسطوره يي سېمبول د پوهېدنې لپاره څه غور و ژورتيا اړينه برېښي. د ساري په توګه بې له دې څوک پر ((اهريمن)) نه پوهېږي چې څه راسېمبولوي او موخه مانا يې څه ده!

که له بل ګوټپيره وکتل شي، هره اسطوره او بيا اسطوره يي شعر و کيسه له سېمبولونو سره کار لري، په بله وينا، د اسطورې ژبه له آره سېمبوليکه ده. نو کله چې د اسطوره يي سېمبول نومونه کاروو، موخه مو په ټوله کې د هماغې ټاکلي اسطورې يو بياځلي (مکرر) سېمبولايزېشن دى.

په هره توګه، اسطوره که يو خواد شعر په ژبنۍ سيما او کېښکلتيا کې تر سېمبول هم ډېره ونډه اخلي، بلخوايې د ننني هنري جولې په رنګينۍ کې لا په زړه پورې ونډه پرځاى

کولاى شي. ځکه زياتره يوه درسته کيسه او شأنِ نزول رانغاړي. هرگوره، ((ميتولوجي)) نومونه (اصطلاح) مو هم چې تر نورو هنرونو يې په

شعرکې د کار اخېستنې زيات ټينگار کېږي، وار له مخه سترگوته

نيغ دروي. (Myth)

که نه د دې توک په گډون گرده هنري رغنده توکونه (متشکله اجزا)يا اوزار،

لکه څنگه چې پرله پسې مو راغبرگ کړل، يو مخيز د ((خيال)) زېږنده بلل کېږي او يو هم بهرنۍ رښتيني (واقعي) هستي نه لري او په دې ډول تر ((ميتولوجۍ)) غوندې نوم لاندې راځي. په دې ډول پښتو شاعران هم د نورو ښکلاييزو پسولونو په ترڅ کې د اسطورو کارونه هم له پامه و نه غورځوي، نه جوړونه. په دې مانا چې اسطورې وار له مخه زموږ پښتني- افغاني، آريايي- آرياني، سامي_ اسلامي او پر نړيوال کچ يوناني- اروپايي... تاريخ او فرهنگ کې شتون لري. له انځور، سېمبول... سره يې توپير په همدې کې دى چې دغه د شاعر د خپل اندو واند(فکروخيال) زېږنده او نوښت بلل کېږي (د لا څرگنداوي لپاره: پښتو بدلمېچ اړوند څېړکى).

هرگوره، چې له نړيوال دود سره سم زموږ شاعران او کيسه ليکوال... رښتيني(نه افسانه يي) ټولمنلي ملي اتلان د سيمبولونو او ورسره ورسره د اسطورو په نامه نومولاى او کارولاى شي، لکه واخلې، د درو گونو(افغان-انگريز) جنگونو او ورته ملي ازادیپال اتلان او نورې تاريخي ستې. د ستر خوشال خبره، (مېړني دي. .. چې يادېږي په بدلو په سندرو)، له بدلو او سندرو يې موخه هم وگړنۍ هغه دي، لکه پخپله خوشال په دې لنډۍ کې:

نن پر خيبر د زلمو جنگ دى – خوشاله پاڅه چې مغول راغلي دينه؛

غازي اکبر خان پکې يې داسې ستايلى دى :

د توريالي اکبر له برمه ـ ځوانان د ننگ تورې وهي سروركوينه

د اکبر خان غازي په توره ـ وطن رڼاشو دښمنان به ماتې خورينه

که جهان مري اکبر دې نه مري ـ يو خو ښه ځوان دى بل يې کړي جهادونه

د ميوند اتل يې هم په دې ډول :

پرايوبخان مې سلام وايه – دادى جانان مې کومکي در ولېږنه

د هندستان پيرنگۍ ژاړي ـ که ژير ايوب پر دنيا وي کونډې به شونه. ..

او پرپاچاخان داسې ناره شوې ده:

که له زلمونه پوره نه شوه ــ خان باچاخانه جينکۍ به دې ګټینه!

د ګاردين نومور خبريال او ليکوال ((جنتان ستيل)) بيا د افغانستان په تړاو په خپله يو تازه څېړنه او شننه کې هغه ګردې تش په نامه اوسنۍ ((جهادي اسطورې)) درغلي ارزولې دي چې تر اوسه انګروزل کيږي او ډنډوره کيږي!

ښايي، زه د نوي شعر ړومبنۍ استازۍ اوسم چې هم مې په زړو دوديزو اسطوروکې د ادلون بدلون هڅه کړې او هم مې د دغو نورو په کارونه او دودونه کې تر ټولو زياته ونډه پرځاى کړې ده. په دغه تړاو د شاه سعود له خوا په ياده شوې ليکنه او بدلمېچ کې له راغلي اړوندو بېلګو او هم له نويو کارول شويو هغو څخه يو کوشنۍ غورچاڼ را اخلم. ړومبۍ د پخوانيو نورستانيانو د خدايګوټو (ارباب الانواعو) نومونو چې په ((الينا)) نومې ازاد شعر کې مې رانغښتې دي :

يوش (د شر خدايګوټۍ)؛ ترسکن (د انګورو او نورو شرابو- سته، خدايګوټۍ)؛

يمرا (پنځګر)، مرا (تر ګردو لوى پنځګر چې تر اوسه پرې لوړې ياسوګند خوري)؛

ګېش (د ښېګڼې خدايګوټۍ)؛

اندرandr

(د کرکيلې او ښېرازۍ خدايګوټۍ). .. (سوزونه او سازونه (۱۳۰ -۱۳۵).

د ځوان نوښتګر شاعر غفور لېوال د درېګونو اسطوره يي منظومو په لړ کې چې ماد((حماسو)) په نامه ورارزولې، ((لام او ايلينو)) هغې څه ناڅه ورته الينايي اسطورې را نغښتې دي.

زه له خپلو نورو اسطوره يي شعرو څخه پر دې لاندې قافيوالو بېلګو بسنه کوم :

ــ نوړې دايوا داهورا د مزدک څلې زما

داواز سيورې اهريمن په غشو ولې زما

ما هر طاغوت ته دايمان په مټ ورکړې ماته

دې يې ډالونه په توبرو د برم سکڼلې زما

ما د بهمن په پاک قلم واړه له سره وکښل

چې دازل قلم په برخه ول ليكلي زما

ـــ... روان تخت د سليمان به څه ارمانم

ـــ. ..لکه لمرکړم د سبا پر لورې لاره

د قاف غرونه مې پرمخ هم تړاي نه شي

جابلقا نه، جابلسا پر لورى لاره

ما امرلې يې د مينې په تړون کې ،

له دايوانه ، د مزدا پر لورې لاره!

ـــ... خدايان د ځمکې په دا دومره مرګ وژوبلو ناګار

چې د دې بورې نيمه خواپه زړه کې څه تېرېږي

چې اهريمن د سپين تومان پر مېنه اور بلوي

څوک څه خبر، د اهورا په زړه کې څه تېرېږي

ـــ غږ مې نه رسي تر عرشه ، د اسما ن لا رې اوږدې شوې

دېوتا يان را ته را سپلمه، د يزدان لارې اوږدې شوې. ..

ـــ. ..د لمرخرک له نا رنجباغه، پر وړانګو وزرونو

هسک د عرش مزدک پرلوري، برا ق وزمه والوتلې

که ته ولاړې تر معراجه، د نا پای ښا يست ترستونځه

ما سره کيسې د مينې ، دې لا هسې خوبولې. ..

ـــ... څه د وختو د هوسو زليخا

ښکلی يوسف کړ په تزوير زولانه!

ولی پرځای د بېګناه«حسنک«

نه شي زورواك امير، وزيرزولانه؟

لامو په غچ د هسك د خدای د د ښنو

به ګورکې کړي، منکر نکیر زولانه!

ـــ... د منصورۍ مینې زباد نه دی، څه دی؟

داچې د دار پر لورې لار لنډ وو

چې بې اجله مرګ ته ماتې ورکړو

موږ د ((لزار)) پر لورې لار لنډوو

د اور تونو د خوګلنونو په یاد

د « نووهار» پر لورې لار لنډ وو...

ـــ... په لټون د پرومېتوس سپېڅلي اور کې

واوښتم پرد ا څه تورو مړو دوهیو

ـــ... د زردشت له دشتو لېږدي، جنازې د سرو رېدیو

آریاناوېجه نیولې، له یوې مخې اغزیانو

د سوما له سوي کښته، لاس پر سر« سکه» لوګرې

تورې خاورې پر خوله پورې، د بخدیو وریځانو

دا بیا کوم سرغړاند سیند، یاغي بنامارته ډالۍ کېږي،

سرې ډولۍ د ښایست پیغلو، را لښلې چې ورا بانو؟

مسعود: تاسو د ادبي نقد او کره کتنې او د ادبي او فرهنګي مرکزونود جوړولوپه اړه په هېواد کې د ننه او بهر، چې د نورو ادبي څانګوالو تر څنګ واکیالي (باصلاحیته) څانګیوه کره کتونکې غړیتوب و لرې، څه لید لری؟

زیار: ولې نه وایاست، داسې یو مرکز رامنځته شې چې دا هرڅه په خپله غېږه کې راونغاړي! په هر ډول، نن سبا د تش په نامه سرکاري بنسټونو او بیا((د افغانستان د پوهنو اکادمی)) د یو نیم تش په نامه ((د ژبو او ادب انستیتوت)) د یوه داسې ازاد بلونج(بدیل) په بله وینا، ((پښتو اکاډېمی)) رامنځته کول خورا اړین برېښي چې پیاوړي څانګیوهان یکې غړیتوب ولري او د پښتو ژبې، ادب او فرهنګ لپاره یو رښتینی او پرلغښتی کار وکړای شي. سم له لاسه کېدای شي، د نړیجال((انټرنېټ) په مټ دغه چاره

راپیل شي، کړنلار و تګلار ورته جوړ شي. ان تردې چې پرانستوني غونډه یې هم په همدې وسیله کېدون موندلای شي .

ما پخپله درې کاله وړاندې په هېواد کې دننه د((پښتو فرهنګیستان)) په نامه د یوه داسې اکاډېمۍ پرانستوني غونډه جوړه کړې وه او له هغه راهیسې مې په همدې موخه او نامه په خپل کلي(حصارک-مزینه- ننګرهار) کې پر نوي ودان کړي کور لیکدړه(لوحه) ځړولې ده. خو د نوموړې غونډې برخوال یې په عدلیه وزارت کې پر راجسترولو ټینګار کوي. که نه هسې خو ډاډه دي چې اوسنی((اېمپریالېستي- جهادي)) دولت بې له هغې هم له ډېرې ناغېړۍ ځخه، له ځوکلو راهیسې د نورو سرکاري بنسټونو غوندې د پوهې او فرهنګ دا هم ځاني(شخصي) کولو لپاره زرغون ځراغ بل پرېښی، خو ټول زور پر رسنیزو او بیا تلویزونونو اچول شوی او زموږ داهځه ګړسره نوې ده. ما دلته په انګلیستان کې هم له نورو ځانګړوهو ملګرو سره پټیلې چې اروپایي او امریکایي ختیځپوهان هم له ځان سره ملګري کړو، که ځه هم زیاتره بوډاګان شوي، خو لېوالتیا یې را ته پوره ځرګنده شوې او له واک او اغېزه یې پوره ګټه تر لاسه کولای شو.

مسعود: یو شمېرلیکوال او ځېړنوال وایي، چې پښتویوه زړه آریایي ژبه ده، اود آریایي ژبو یوه خپلواکه ځانګه ده. تاسو د یوه ژبپوهاند او بیاتاریخي- پرتلیزې ژبپوهنې ځانګپوه په توګه دپښتو ژبې لرغونتوب د تاریخي او ادبي اسنادو له مخې ځه ډول ځېړۍ؟

زیار: د لرغونپالنې(قدامت پسندی) دا لید توګه د دودیزو پوهانو پاتوړې(میراث دی) چې آره او ریښه یې لرغوني پېر ته رسي. یهودو دا باتې وهلې چې عبري(عبراني) ډېره زړه ژبه ده او ټولې ژبې ترې رازېږېدلې او بیا یونانیانو له خپلې ژبې پرته بله ژبه نه باوروله او له همدې لامله یې نور ګرد نړیوال بربروس(بلبلان) بلل. راوروسته پکې پوهان، فیلسوفان او په تېره د تاریخ پلار(هېرودت) رامنځته شو او د ګردې نړۍ ژب- توکمیزې لیکنې ځېړنې یې هم مخې ته ور کېښوې، خوچې د سکندر په مشرۍ یې نورو هېوادو اوبیا دېخواته خپلې سوبې راوغځولې او له یونانۍ سره د نورو ژبو ژ ورتوالي ته ځیرشول، نو دوی هم یهودي ورته ساتې باتې راواخېستې. عربوټول نا عرب لا ګړسره ګونګ (عجم) وبلل؛ ډېری روسان له پېړیو راهیسې تر اوسه جرمنیان په ورته نامه((نیمیسکي)) یادوي!

په پښتنو کې لږ و ډېر یو دبل پر ګردود هم ملندې وهي او په راز راز نومونو یې نوموي، لکه واخلې پېښوریان او نور شاوخوا پښتانه بنوځیان نیمژبي((شیتک)) بولي او ستر خوشال چې له شپږو پښتو(نسلو) راهیسې یې کورنۍ په اکوړه کې اوسېدلې او د خپل غرني کرلاني ګردود پر ځای یې پېښوری او بیا ادبي پښتو را خپله کړې وه، په خپله نوموره بولـله کې هم همداسې یاد کړي دي :

: له هرچاسره چې کښېني، همهغه شي_ اوس مې نيمه ژبه خوښه شوه شيتک يم

زموږ دوی ته هم چې پر(۱۹۳۶)ز. کال د افغانستان د يوازېنۍ ملي- رسمي ژبې په توګه دپښتو روزنې پالنې پاژه وسپارل شوه او په ترڅ کې له دې هم خبر شول چې ختيځپوهان پر پښتو او پښتنو ليکنې څېړنې کړې دي، نو دهغوی له منځه يې د نولسمې پېړۍ د يونيم انګرېز پښتو پوه دا خبره واره داره وګڼله چې داژبه د دواړو(هندي او ايراني) څانګو ترمنځ ځانته جلا ((درېيمه)) څانګه جوړوي. د هماغې پېړۍ په وروستيو او دشلمې پېړۍ په لومړيو کې چې د نوې ژبپوهنې استازيو، لکه فرانسي دارمستېتر، الماني ګايګر او ناروېژي استاد مورګنستيرن يې په ساينټيفيکو(فونولوجيکو او ايټېمولوجيکو) فارمولونو ايرانيوالی پر زباد هم ورسا وه، بيا يې د((ايران)) پر ټکي سرنه خلاصېده، ځکه پر نوموړي کال زموږ ترېورانو دخپل هېواد نوم له ((پارس)) څخه پر((ايران)) راړولی وو. هغه هم د نازي غورځنګ په پليونی په دې موخه چې د عراق او توركيې له پولو تر مارګلی ((تکسيلا)) پورې دګردې آرياني ژبې سيمې ټولواکمنی لپاره لاره هواره کاندې. سره له دې چې د (۱۹۷۵)ز کال په وروستي نړيوال پښتو سېمينار کې د استاد مورګنستيرن په مشرۍ ټولو آريانپوهانو او پښتو پوهانو پرې ومنله چې ((ايران)) د ((اريان)) اوښتې بڼه ده او كه بياهم ورسره نابانډې پاتې شول او حساسيت ورسره لري، افغاني ليکوال او پوهان يې پرځای هماغه پخو انی آره بڼه بيرته رادودولای شي، خو دوديزو ژبپوهانو له خپلې هېنډې وانه وښتل او تراوسه يې يونيم ژوندی پاتې پليونی ځوان پښت ته هماغه زړې اوتې بوتې انګروزوي چې ته يې هم ورته پوښتنې ته اړېستلې!

د نړۍ ګردې شپږزره ژبې سره همزولې دي او ګردې د خپلو خپلو ټولنو ورځنۍ اړتياوې پر ځای کوي. تر منځ يې يوازېنی توپير له فرهنګي پلوه دی. پښتانه د دې پرځای چې دغې سيالۍ ته پام راواړوي او پکې د پوهې او فرهنګ د غوړېدا او د دې کار لپاره يې د يوې- يوازېنۍ- کره ليکنۍ بڼې سمبالتيا ته ځير شي، پر هماغو زړو پاتشونو يې شخوند وهي او همدا وايي: ((پښتو چې دومره زړه ژبه ده، ولې ورته له پارسۍ سره يو برابر حق نه ورکول کېږي؟)). يو لاڅه مهال مخکې ليکلي ول ((داچې وايي، پښتو شپږ زرکلنه ژبه ده، نو ولې...))، كه زه د همدغې جهل و جنګ ځپلې ژبې د علمي او فرهنګي له سرخښې وزګار وای، يوازېنی ځواب به مې ورته داوای: ((ورشه، له هماغو و پوښته چې دا خبره يې په غوږ کې درڅځولې ده!)) اودادی مټې ته راباندې زورور شوې او غبرګون ته دې اړېستم!

له پښتو او پښتون سره د هېرودت پکت او پکتويس يا هندي پکتها... هم همداسې دراخله .

)د دغو ناسمو انګېرنو پوره سپيناوی :پښتو اوپښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې له ساکي مخينې سره- ۱۰۷تر ۱۲۵مخ(.

مسعود: هغه مهال چې د دولت له خوا زموږ په هېواد کې د پښتو ژبې د پالنې اودودونې غورځنګ را پيل شو، ستاسې پراندکوموپوهانواوليکوالودځرنګوالي له څومره بيز او ځرنګيز پلوه پښتو ژبې او ادب ته ځانګړې پاملرنه کړې ده؟

زيار : هسې خو تېره پېړۍ په دولتي چوکاټ کې د پښتو پالنې نوی پېر له اماني او بيا په نادري پېر کې له((پښتومرکي)) را پيل شوی وو، خو د يوه پرلغښتي سراسري غورځنګ بڼه ورته پر(۱۹۳۶)ز کال ورکړشوه. د دغه غورځنګ انګېزه او موخه، لکه په سرکي چې ورته نغوته وشوه، زموږ لويديز ګاونډي شاهي نظام د هېتلري او موسولوني فاشېستي ژبتوکميز پيورېزم او په تېره د نازيانو د((آريانيوالي)) بې سروبوله داوو او انګروزو تر اغېز لاندې پر (۱۹۳۵)ز. کال د خپل هېواد زوړ تاريخي نوم((پارس)) پر ((ايران)) راواړاوه، نو افغان شاهي نظام متې يو کال پس پر ځان وخوړه چې ولې يې په پټو سترګو پوښتنپانه(استعلام) ورلاسليک کړې دی!

څکه د محمد ګل مومند په مشرۍ يو څو روښاندادو ليکوالو افغان شاهي دربار د ګاونډي تربره نظام دسيسې ته ورځيرکړ چې غواړې د((ايران)) تر نامه لاندې له پارس خليجه تر مار ګلی (تکسيلا) ټول تاريخي ((ايران زمين)) په خپله اوبجه(قلمرو) کې راګډ کاندې. مومند بابا هغه شپې ورځې د لوی کندهار پوځي او ملکي پازوال(تنظيمه رئيس) وو. نو دميوند تاريخي هديرې له رغاونې او پښتو ډبر ليک(ځلي) يې راپيل کړه. ((طلوع افغان)) يې پښتو ته راواړاوه او تاند زلمی مرستيال (حبيبي) يې چلوونکی(مدير) وروټاکه او ننګرهاری ((خادم)) يې ورسره مرستيال. بيايې چې د استاد حبيبي نوښتګرانه هلو ځلو تر سخت اغېز لاندې راوست، له کابله يې ورته د هغه مهال د لوړترينې(دېرش زره افغاني) جايزې او يو څه ځمکې هوکړه تر لاسه کړه. همداسې يې د نورو استعدادونو په لټه کې شو. داسې بربښېده چې له کندهاره کابل ته((مرکه د پښتو)) په نوي نامه((پښتو ټولنه)) را لېږدونه هم د ستر مومند په نوښت شوي وي. څکه نادر خان د کابل د نيونې په پاداش کې نه يوازې((لمراعلی نښان)) ور لورولی وو، بلکې خپل شېرم ورور يې هم نومولی وو، نو ظاهر، داود او نعيم دواړو وررونو ورته کاکا وايه. نو وزير صاحب يې له دغه ويسا(اعتبار) څخه د پښتو ودې وش، پراختيا او پرمختيا لپاره ګټه اخيسته. د ژوندو ژواک په وروستيو ورځو شپو کې يې له هيبکه ظاهر خان ته زنګ را وواهه او ده چې ورته وويل، ((کاکا خيريت است در اين نصف شو...؟)) او هغه له لوښې سره سم په توند پښتو ګړدود خبره ورپرې کړه: ((بيامو لکه چې ځان پر ايران وپلوره او پاړسو مو ورقانوني کړه!)). پاچا چې ورته وويل: د اساسي قانون د جوړونې په کومېټه کې له

نورو سره یو برابر پښتانه ول، لکه سید شمس الدین مجروح، موسی شفیق او دوکتور صمد حامد، هغه راغبرګه کړه، دوی چا پښتانه کړل، یو عرب، بل کشمیری او دابل ستاسې خپل بې پښتو محمد زی!))

په هر ډول، هغه لوی انسان هغه غورځنګ تر دې بریده راورساوه چې لومړی ځل پښتنو ته په مورنی ژبه لږ تر لږه د لومړنیو، منځنیو او څه ناڅه لوړو زده کړو ربنته(حق) ترلاسه کړ، د اړوندو سیمو دوتر دېوان یې هم پښتو کړي ول چې تراوسه یې یوازې په ننګرهار کې نښه نښانه هومره راپاتې ده. د پښتني- افغاني ملي وکر(هویت) د نومېرنې(تشخیص) په لړ کې یې

له پامیره تر میمنې د پښتنو د آر ټاټوبي بیرته افغاني کول او داسې نورې کارنامې یې په هره توګه د تاریخ په زرینو پاڼو کې د تل لپاره خوندي پاتې دي، خو د ژبنیو هاندوهڅو پایله او بېبره یې پر ژوندوني ولیده او هغه دا چې د استاد حبیبي راوروسته یې له جوماتونو څخه د نورو ګڼو راچاڼلواستعدادونو په لړکې نور څلور ((ستوري)) او ستورګي د ژبې او ادب پر هسک راڅلولي ول .

دا د همغه غورځنګ لوی او واړه ستوري ول چې د زاړه دوډیز و نوي اکاډېمیک پښتني پښت ترمنځ یې یو تاریخي پول رامنځته کړ .

مسعود: پر تاسې د یو شمیر لیکوالو له خوا دا تور هم لګول کېږي چې دودیز پوهان او بیا د پېنځګونو ستوریو پر وړاندې یو سخت انتقادي دریځ لرئ، که په دې تړاو راته څه وویاست!

زیار: پر ما باندې د نورو تورونو او پیغورونو په لړ کې دا تور هم بې سروبوله دی دا چې زه له علامه (حبیبي) تر استاد بېنوا، استاد رښتین، استادالفت، مولانا خادم... اواستاد (رشاد) پورې د پخوانو استادانو څېړنې او څېړندودونه، هغه هم د ((ژبپوهنې)) په تړاو نه منم او د زاړه((یوناني)) طب په څېړیې له دود و موده وتلی بولم، نو دا یې خدای مکړه، د شخصیتونو سپکاوی دی!

هو، لکه څنګه چې سوکرات،اپلاتون، ارستو... علمي پاتوړو ته تولله علمي نړی له تېرمهال پلوه درناوی لري، ما هم له تاریخي پلوه د خپلو پخوانو پوهانو او استادانو او ورسره ورسره لیکنو څېړنو ته تر بل هرچا ډېر درناوی درلودلی، په تېره استاد حبیبي اولیکنو هستونواو په ځانګړې ډول یې تاریخي او متني اثارو ته. خو دامې اوس نه، بلکې هغوی ته په غونډو سیمینارونو کې هم مخامخ په زغرد ویلي چې تاسې له نشته راپیل کړې وه او په دې توګه مو زموږ نوي اکاډېمیک پښت ته لاره هواره کړې او دا د زمانې غوښتنه ده چې نوې خبرې به د زړو ځایناستې کېږي. ما تر تاسې وروسته له وسمهالو

لویدیزو استادانو سره د ادبپوهنې، تو کمپوهنې او نورو څېرمه ټولنیزو څانگو خرانگو ترڅنگ نوې ژ بپوهنه او بیا هندواروپایي او هندوآریاني فیلالوجي د آرو څانگو په توگه لوستې او له لوړترین لاسوند سره راستون شوی یم. نو په دې به مې نه گرمویٔ چې خپل لوستلیکي(تکسبوکونه) ستاسې دهغو ځایناستي کوم!

په پخوانیو استادانو کې یوازې ترگردو مخکښ استاد حبیبي ددې منښتې مېرانه درلوده چې وویل: موږ تردې ځایه راورسوله، نور تاسې نوی اکادېمیک پښت پوه شه چې څنگه په نویو علومو فنونوخپله ژبه، ادب، تاریخ او فرهنگ د جهاني سیالۍ جوگه کویٔ!

په دې توگه استاد حبیبي د نورو په توپیر له ما او نور نوي اکادېمیک پښت سره دومره اړیبچ نه لاره او بیا یې دا پراخنظري چې د سمتپالو پرخلاف یې د یوازېنې سیمییز گړدود پرځای ان د لسمو لمریزو کلو راهیسې د ټولو گړدودو د یوه معیاري غورچاڼ ټینگ پلوي وو او په همدې موخه یې د اړوندو غونډو مشري کوله .

د اطلاعاتو او کولتور د سلاکار په توگه یې رانه پر (۱۳۵۳)ل. کال وغوښتل چې تازه بشپړه کړې ((وییپوهنه)) د کالنۍ جایزې لپاره وروړم. د ژوند په وروستیو ورځو کې تر بل هر وخته زیات پوښتنې ته ورتلم او بهرته داستونې اودرملنې لپاره مې له وزیر ((مجید سربلند)) سره تنې وشلولې. خو ماچې تر څو دوکتور نجیب الله ور واسطه کاوه، گوندیانو ((پوهنتون =دانشگاه)) پر سر ناڅاپه د مېلمه استاد په پلمه دېموکرا تیک المان ته راشړونی (تبعید) کړم او میاشت دوې وروسته مې د اروابښاد استاد له ((ویرنې)) سره گوندي استعفا پاڼه هم ور ولېږله !

له استاد بېنوا سره زما راشه درشه هم تر پایه ټینگه او ترینگه پاتې وه. د انقلاب په بوړنوړې زورواکي پېر کې چې زه تر بندي کېدو پورې څو میاشتې د پښتو څېړنو نړیوال مرکز سروال وم، د یوه ویاړلي سلاکار په توگه مې تر وسې وسې نازاوه او په خپل سرکاري گاډي کې مې تر((بربنه)) رساوه. د لیدو کتو وروستی ویاړ یې هغه مهال را په برخه شو چې دانقلاب له نوي پېرسره په لیبیا کې سفیر شوی وو او په مسکو کې تر درملنې وروسته کابل ته راغلی وو .

استاد الفت هم چې له یوې لسیزې راهیسې کورناستی وو، د هغو دوو استادانو غوندې له نوي پښت سره کوم اړیبچ نه لاره او دایې د پښتو ټولنې په مشرتابه پېرکې پر زباد رسولې وه؛ تر دې چې ما ځنې د ژبپوهنې په نویو نومونو کې سلاهم اخېستله. خو دوه نور ننگرهاي ستوري، مولانا خادم او په تېره استاد رښتین راسره تر پایه مرور ول. همدا به یې ویل چې پښویه(گرامر)، وییپوهنه(اشتقاقونه او ترکیبونه). .. یې د کاني

کرښې دي او ما هغه د نورو استادانو ترلوستلیکیو له مخه د پوهنځي له نصابه ورکښلي او خپل دا مې ورځایناستي کړي ول !

مایې بیا هم پوره درناوی کاوه او هغه مهال چې په خپل کور، ننګرهارکې ګوزنوهلی پروت وو، د لیکوالو له انجمنه مې د((ممتاز فرهنګي)) ستاینوم له مادي امتیاز سره ور په برخه کړ او د پېښور د کډوالۍ په شپو ورځو کې یې هم پوښتنې ته ور تلم .

مسعود: لکه څنګه چې ما له نورو لیکوالو اورېدلي او څه ناڅه راته ستا له ((اندوژوند)) څخه پته لګېدلې، تاسې د ژبپوهنې، ادبپوهنې، توکمپوهنې، تاریخ او داسې بېلابېلو اثارو او زرګونو مقالو په لیکنه او خېرونه تر علامه استاد حبیبي راوروسته له څومره بیز، اوبیا څرنګیز پلوه د رېکاړ ځښتن یاست، نو که په دې تړاو لنډ څه وویاست!

زیار: د رېکارډ خبره ړومبی ځل ځوان هڅاند لیکوال اسماعیل یون زما په نامه کښلي نښیر(۱۹۹۳م) کې د خپلې شمېرنې له مخې کړې وه او په دویم چاپ(۲۰۰۹) کې یې د نویو چاپ شویو کتابو له یادونې سره بیا راغبرګه کړې ده. ددې لپاره چې په څو ناستې سیالان راپسې راوانځلي، وار له مخه دا څرګنداوی اړین بولم چې زما له څه له پاڅه ۱۳۰ نښیرونو څخه تر اوسه متې ځلوېښت دا له چاپه راوتلي کتابونو او پاتې هماغه ۱۰۴پښتو ګړدودي اثار دي چې د((افغانستان ژبپوهنې اتلس)) د یونسکو پروژې په لړ کې مې کښلي او د نورو برخوالو په توپیر مې د سویس له شېرکلني زده کړیزې مېشتیاسره په څانګپوهیز بهیر (پراسپس) ونده هم اخېستې ده. له بده مرغه د اړوند اتلس په ترڅ کې د نورو ملګرو هغو تر څنګ زما تیار ښېرلي او چاپ ته چمتو دا هم د برن پوهنتون په خوندیځ کې همداسې بې برخلیکه پراته دي او مندو ترنډو مې تر اوسه کومه ګټه نه ده کړې!

مسعود: تر ماپورې ډېرو پښتو مینو ته جوته ده چې تاسې د ګڼو پښتو ګړدودونو او بیا نوې ژبپوهنې په رڼا کې پر پوهنتوني او اکادېمیک کچ د یو لړ بنسټیزو لوستلیکیو یا درسي کتابونو(پښتوپښوېي، وییپوهنې، شعرپوهنې، آرپوهنې، لیکلارې، لیکلاربنود، پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې. ..) پر کښنه او ښوونه(تدریس) او بیا زرګونو رسنیزو لیکنو ښېړنو سربېره، د((یوې پښتو- کره پښتو)) غورځنګ هم پرمخ بیولی او اغېزې یې له هېچا پټې نه دي، نوکه یوه لنډه رڼا پرې واچوئ او بیا یې تر اوسه مخته پرتې ستونزې راته پر ګوته کړئ!

زیار: دا پر زباد رسېدلې چې تر سیاسي غورځنګه پوهنیزاو فرهنګ دې ډېرې ستونزې او کړاوونه لري. ځکه دلته د نوي او زاړه تر منځ د شخړې او ټکر خبره ده چې تر هرڅه زیاتې رواني ریښې لري. د افغاني، په تېره پښتني وروسته پاتې دودیزې او

ټبریزي ټولنې ډېرى نالوستي خو بې له هغې له لیکنى ژبې سره څه اړاو تړاو نه لري، خو هماغه کم سلنه لوستي،زده کړه وال لیکوال او پوهان یې له ورته ټبرنیز او سیمییز اندو واند (ذهنیت) سره په اسانه او یوواریزه توګه د ژوند و ژواک د نورو ډګرونو غونډې ژبني- ګړودودي یووالى ته نه چمتو کېږي. او بیا د هغه چې یو ټولواکمني ښاخ و غرور ورته له نیکونو ورپاتې دى، د خپلو مشرانو کړې او منلې پرېکړې هم ردوي. هغوى د یاد شوي غورځنګ په هماغو لومړیو کې د نورو سیمو له استازیو سره دې پرېکړې ته رسېدلي ول چې

د یوازېني کندهاري ګړدود پرځاى د ټولو غورو ګړدودونو یو غورچاڼ باید د یوې کره پښتو بنسټ وټاکي. له همدې لامله یې په ډېرشمو لمریزو او راوروسته کلونو کې تردرو سراسري غونډو او پرېکړو راوروسته یې نوره هم پسې پاینه موندلې او تر ټولو وروستنى بېلګه یې پر() کال په کابل پوهنتون کې د علامه استاد حبیبي په مشرى جوړه شوې غونډه وه.. تر څو وار نویو ژبپوهانو ته راورسېد. پر هماغه کال چې تر څلورکلنو ګړدودي څېړنو وروسته مې په برن پوهنتون کې خپلې زده کړې نوې پیل کړې وې چې استاد تږي له امریکا څخه د ژبپوهنې له ماستري لاسوند سره((نوې ژبپونه او ژبني مسایل)) رساله د پښتو ټولنې په چوکاټ کې له چاپه را وکښله. په هغه کې یې د زړې دودیزې ژبپوهنې او د ټولنې له رامنځته کېدو راهیسي شوې هڅې او پرېکړې ناسمې او ناپوهنیزې ښوولې، خو د هماغه هوکې کړى((غورچاڼ)) یې نورهم ښه ترا ور ځیرلى وو. هغه هم په دې علمي دلیل چې د کندهاري او ننګرهاري ګړدودو په ګډون هېڅ یو پښتو ګړدود کوم((اقتصادي، اجتماعي او سیاسي سیادت)) نه لري چې د یوازینى((معیاري لهجې)) په توګه پر نورو پښتنو و منل شي. د استاد رحیم الهام او همداراز قلندر مومند بیا په دې((سوسیو لنګویستیکي)) لاسوند دا ((پلرنى نصېحت)) را مخته کاوه:

((تر څو چې پښتني ټولنه له اوسني قبیلوي او بیا فیوډالي پړاوه، پانګوالي هغه ته نه وې رسېدلې، د معیاري پښتو د ربړې هوارى ناشونى دى!))

زما دلایل چې ان څوکاله وړاندې د بي بي سي پښتوخپروني په ګډه مرکه کې بې کچکوله قلندرته هم وړاندې کړل داسې لنډیز مومي ((اوس سم له لاسه موږ دا له ټبرنى او فیوډالي پړاوه را وتلي او پرمختللې نړیوالې علمي- فرهنګي سیالى ته مو ملا تړلې ده، په کوم ګړدود لویدیزوالو ولې په هغه پړاو درې پېړى پخوا یوه کره لیکنى. . ایاموږ بیرته پرشا ولاړ شو او کتاب، قلم، ښوونځى... د بنسټپالو په څېر وسوځوو))، اویاد ښلاښلو سیمو، کلیو، باندو او خېلونو، ټبرونو لپاره ښلابېل ښوونیز یا درسي کتابونه، پښویې(ګرامرونه)، لیکدودونه، لیکلارې، سیندونه (قاموسونه)، چاپي او برېښنایي رسنى... رامنځته کړو؟

مسعود: له څو کلو ، په تېره د ((پښتو لیکلاربنود)) له خپرېدا راهیسې په دې کال دوه کې ځینې لیکوال پر تاسې دا نیوکه کوي چې د((یوې- کره- لیکنی پښتو)) په تړاو مو سویل لویدیزه ګړدودې ډله خورا لړه په پام کې نیولې او زیات زور مو پر درونورو ډلو، په بله وینا (منځنی، سویل ختیزه او شمال ختیزه پښتو) اچولی دی، ایا دا نیوکه یې څومره پر ځای ده ؟

زیار: د یوې ژبې علمي پښویه (ګرامر) او بیا یې اړونده ټاکلې کره(معیاري)بڼه هغه اساسي قانون ته ورته دی چې د ولس د امرلو(منتخبو) استازیو له خوارامنځته کېږي او سرکاریې د پلې کولو پازه (مسوولیت) لري. ما څه د اتلس په تړاو او څه په ځانګړي نوښت له آمو تر مارګلی، په بله وینا، له اسلام کلا تر اسلام اباد او بیا له بولانه تر واخانه سل یو نیم سل پښتو ګړدودونه راټول کړي او د اروپایي پښتوپوهانو تر لاربښووني لاندې څېړلي، شنلي او پر څلور ډلو ویشلي، او هله مې د یوه ژبپوهنیز پروسیجر له مخې ځنې رغولی غورچاڼ د ((یوې پښتو- کره پښتو)) په نامه په لیکلاربنود کې رانغښتی دی. په دې ډول ، دالاربنود د هرچا او هرې سیمې او ټبر استازندویه دی، نو هېڅ یوګړی (منفرد) وګړی ددې داوې او نیوکې رښته (حق) نه لري چې ووایي، دا زما یا سیمې او ټبر ځلندویه او استازندویه پښتو نه ده ، نه پکې زده کړه کوم او نه لیکنه لوست او لیکوالي !

مسعود: له دوه درو کلو راهیسې د(ی) ګانو شخړه راروانه ده، که پر دغه لیکدودې ربړه یوڅه رڼا واچوئ!

زیار: ما د پښویې دربیم چاپ (۲۰۰۵ل) په سریزه، لاربنود او ګڼو لیکنو، ویناووکې پوره روښانه کړې چې دا لیکدودې ناغېړې یا تېروتنه نه ، بلکې دګړدودې توپیر زېږنده ده او دشخړې پرځای یو ځانګپوهیز او ګډ پوهاوی رامنځته کول په کار دي .

 دلمرېزې پېنځمې لومړی یا دویم کال وو چې ما د اړوندې سیمې شاګردانو څخه د یو لړ پوښتنو په ترڅ کې د دې مشورې سر پیداکړ. داسې چې د نورو ګردو پر خلاف یې په هر خجن خپلواک(واوبل) پسې هر یو پربل اړاوه، په دې وروسته ډول :

زور پر زورکې(لکه مینه او ښځه)، اوږده- ې پر لنډه-ې،لکه (ښځې- ښځې، ښوونکې- ښو ونکې)، زورواله- ی پر زورکیواله(ی،ئ)، لکه (پلی- پلئ، ښوونکی – ښوونکئ)، اوږد و

، لکه (تودوخه – تودو (u)پر لنډ – و   (o)

خه، مېږوښه – مېږو u

ښه)u

سویل لویدځوال په دغه لړ کې اوږد خجن واوېل هم پر لنډ اړوي، لکه (توری- توری، زیړې- زیړي، چېرې- چیري)...؛ لا په زړه پورې یې بیا دا چې یووستوي ناخجن توکې چې پوهاند تړي (۱۹۷۸)ز. پرې د

((clitics))

تر سرلیک لاندې دوکتورا تېزس کښلی دی، هم د درو نورو ډلو پر وړاندې له ورته خپلواک ونج(واوېلي بدلون) سره ادا کوي :

، u،خوo-خو ،u نوo- اړیکوییکي(ربط ادات)، لکه (چې- چي، نو

،-wu وو wo ځکه- ځکه،)؛ مرستیالکړ، لکه : (دی- دئ، ده- ده، وو

، u وه- وه، وم- وم)؛ ضمیري یا پرونومینال، لکه (مې- مي، مو- مو

،یې- یي)؛ وستربلونه، لکه (ته- ته، څخه- څخه، سره- سره، وروسته- وروسته، لاندې- لاندي، باندې- باندي، پسې- پسي،کې- کي، پورې- پوري، ځنې- ځني...)؛ بېلښتي او ترېښتي (اشتقاقي او ترکیبي) اداتي ضمیرونه هم همداسې دروا خله، لکه (راته- درته- ورته، راکې- راکي، درکې- درکي، ورکې- ورکي، پکې- پکي. ..)؛ پوښتوییکي او پوښتنومځري، لکه (ولې- ولي، چېرې- چیري،کوم- کوم، کله- کله، څنګه- څنګه...)؛ کړولونه یا قیدونه، لکه (اوس- اوس، هلته- هلته، دننه- دننه، د باندې- دباندي، هورې- هوري). ...

ما داسې انګېرله چې دد سویل لویدیزې پښتو دغه خجیزه ځانګړتیا زما برسېرونه ده، ځکه نه یې هربرت پنزل په خپل اړوند ګرامر(۱۹۵۵) کې یادونه کړې وه او نه یرژي بیچکا په پښتو خجپوهنه(۱۹۶۹) کې((دغه دواړه اثره استاد الهام په (۱۳۴۰) او(۱۳۶۸ل.)کلو کې را پښتو کړي دي)). خو (۳۶)کاله پس چې استاد مکنزي راته پر (۱۹۹۸) کال په خپل کور، وېلس کې د خپلې وروستنی پښتو رسالې یوه کاپي راکړه او په دې ترهاو یې د اخښنګ(التباس) لپا ره د(ته اوسې) پر وړاندې د سوېل لویدیزګړدود (ته اوسي) بېلګه وړاندې کړې وه، نو مایې چې درستې خجپوهنې (اکسنتولوجۍ) ته پام راواړاوه، هک پک پاتې شو، ځکه دمشر استاد مورګن ستیرن د تاریخي پښتو پښویې(ګرامر)په ناچاپه لاسکښنه کې یې دغه ځانګړتیا

تر سترګو شوې نه وه .

له ښه مرغه همدا یوه نیمه میاشت له مخه (۲۰۱۱-۱۰-۲۴) مې د استاد ښېنوا هغه لیکنه له ((وریت پښتون)) فېسبوکه را ثبت کړه چې په لمریزه دېرشمه لیکلې((ادبي فنون)) رساله کې یې د(یاګانو) د ډولونو او لیکښو په تړاو ورته اخښنګ(التباس) بیلګې ته ګوته نیولې ده، درسته لیکنه یې په لاندې ډول ده : ورته

((په پښتو کې د "ی" لیکل دا شکلونه لري :

الف : معروفه (ی)- راوروسته یې (ي) ښه ومنل شوه(زیار)

لکه خپلوی، وروړګلوی ، دا "ی" بې له کومه نښې لیکله کیږي

ب: مجهوله (ې)

ددې توری شکل لومړی چپه (یا) وه چې اوږده لمن(یې) درلوده مګر څنګه چې دا شکل که دکلمې په منځ کې راشي اشکالات پیښوي نو (ې) یعني معروفه یا ته دوه ټکي سر به سر ورکړه شوه چې په منځ او اخر کې یو شان وي او دا توری اوږد او کشاله وایه کیږی لکه :

نارې ، غلبلې ، مېلمه مېرمنه یا نور....

په لیکلو کې د معروفي او مجهولي یا فرق په کار دي که نه وي مانا غلطیږي بیلګه :

خاندي (معروفه ی) او خاندې (مجهوله ې) مانا(یې) فرق لري ، یو غایب او بل مخاطب فعل دی ، یا لکه مستی(مستي) او مستې ، مینه او مېنه. ..

ج : تانیثي(ۍ)

دا ۍ په اخیر کې یوه کوچنۍ لکۍ لري چې د نورو یاګانو سره یې فرق وشي لکه : چوکۍ، خولۍ ، ډوډۍ ، نجلۍ او نور...

د : ثقیله (ئ)

ثقیله (ئ) هم د تانیثي یا په شان ثقیله ادا کیږي مګر په لیکلو کې یې شکل فرق کوي یعني په اخیریا پر سر همزه لري بیلګه : راغلئ،ځئ چې دا اکثرا د جمع مخاطب په اخیرکې راځي))

په ډیر درنښت او ادبي مینه : انجنیرعبدالقادر مسعود

له تاسوګران او مشر ورور استادزیار څخه ډیره ډیره مننه چې زما پوښتنو ته مو پوره او کره ځوابونه راکړل .

له تاسې هم مننډوی یم چې دومره زړه غښتاوی مو را په برخه کړ!

ګرانوفرهنګپالو اود ادب مینانو!

زه غواړم چې له پوهاند استاد زیارصاحب سره په راتلونکي کې هم نورې مرکې ولرم. که تاسو دپښتو ادب، فرهنګ او شعر په تړاواښتنې پوښتنې لرئ ، کولای شی د ما د ایمیل په پته یې راولیږی.

www.roshanak.nl